

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

СХВАЛЕНО

на засіданні кафедри психології та соціальної
роботи

Протокол № 10 від «28» березня 2024 р.

В.о.завідувача кафедри Л.Я.Галушко

РОЗРОБЛЕНО

Головою фахової комісії та спеціальності

 Л.Я. Галушко

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказом ЦДУ імені Володимира Винниченка

від «22» 2024 року №

Голова приймальної комісії

Ректор Є. Ю.Соболь

ПРОГРАМА ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Рівень вищої освіти третій (освітньо-науковий)

на основі ступеня (спеціаліста або магістра)

для осіб, які вступають на I курс

денної/заочної форми навчання

для здобуття освітнього ступеня «Доктор філософії»

Галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

зі спеціальності 053 «Психологія»

Пояснювальна записка

Кожне суспільство формує соціальне замовлення щодо підготовки фахівців, які відповідають вимогам не лише сьогодення, але й орієнтовані на перспективу. Нині в Україні вирішується проблема гуманізації освіти, тому що для демократичного суспільства потрібні, насамперед, інтелігенти, а не лише "вузькі" висококваліфіковані спеціалісти, які вирізняються лише фаховою підготовкою.

Практичний психолог в закладах освіти фахівець нового типу, який сприяє реформуванню освітніх послуг, створює оптимальні умови для становлення всебічно-розвиненої, духовно багаті особистості, яка володіє уміннями й навичками вільно орієнтуватися у зростаючому інформаційному потоці, вміло формувати громадянську позицію; створювати систему безперервної освіти.

Сферами використання спеціалістів з психології є: сімейне консультування, психологічна підготовка дитини до школи та супровід навчального та виховного процесів, психологічна профорієнтаційна робота, психологічна допомога особистості в кризових станах, психологічна діагностика, розвиток та корекція, психотерапевтична допомога особистості всіх вікових категорій, підбір персоналу на підприємствах та психологічний супровід, створення сприятливого мікроклімату в колективі.

Фахівець, підготовлений до професійної діяльності психолога в закладах освіти, виступає посередником між освітніми установами, трудовими колективами, сім'єю, громадськістю, організовує їх взаємодію, впливає на розв'язання особистісних, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, надає необхідну консультативну психолого-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, групам соціального ризику, дітям, підліткам, які потребують опіки; захищає її від будь-яких форм фізичного чи психічного насильства. Це передбачає певні вимоги до змісту підготовки майбутнього практичного психолога в закладах освіти.

Програма передбачає визначення рівня засвоєння знань, сформованості умінь та навичок практичної діяльності й побудована із урахуванням основних тем ряду фахових дисциплін теоретичного та практичного спрямування.

Метою фахового вступного випробування з соціальної психології для здобуття освітнього ступеня «Доктор філософії» спеціальності 053 «Психологія» є виявлення рівня засвоєння теоретичних знань системи сучасної психологічної науки, готовності здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня до академічної, наукової та викладацької кар'єри.

Програма фахового вступного випробування з соціальної психології побудована у відповідності до складових компонентів державних стандартів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів, і відображає основні методологічні підходи, дослідницькі методи та встановлені емпіричні закономірності, напрацьовані у вітчизняній і зарубіжній психології.

Програма передбачає визначення рівня засвоєння знань, сформованості умінь та навичок практичної діяльності й побудована із урахуванням основних тем ряду фахових дисциплін теоретичного та практичного спрямування. До

програми внесено матеріали, які передбачають не лише перевірку базових психологічних знань, але й уміння аналізувати, узагальнювати, обґрунтовувати, доводити свою думку.

У відповідях здобувачі вищої освіти третього рівня повинні продемонструвати:

- глибину знань основних розділів загальної та вікової психології;
 - відповідність знань сучасному рівню розвитку психологічної науки;
 - здатність давати теоретичну інтерпретацію психологічним явищам;
 - готовність до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності.
- **Форма проведення** – письмове опитування за білетами.
 - **Структура екзаменаційного білету** складається з трьох теоретичних питань за змістом цієї програми.
 - **Структура екзаменаційної оцінки:** Відповіді абітурієнтів оцінюються за 200-бальною шкалою за кожне з завдань. Загальна оцінка дорівнює середній арифметичній оцінок за відповіді на всі завдання білету. Мінімальний середній бал підсумкової оцінки, що дозволяє брати участь у конкурсі – 100 балів.
 - **Час** підготовки письмової відповіді за змістом усіх питань екзаменаційного білета – **80** хвилин (1 астрономічна година і 20 хвилин)

Зміст програми фахового вступного випробування СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Розділ 1. Соціальна психологія як галузь психології. Соціально-психологічні проблеми особистості.

Об'єкт, предмет, завдання, функції та галузі соціальної психології. Виникнення та становлення соціальної психології. Методологічні основи соціально-психологічного дослідження. Програма дослідження об'єкта та її складові частини. Методи соціальної психології.

Соціальна психологія особистості. Індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність. Соціально-психологічна структура та соціально-психологічні типи особистості. Я-концепція особистості. Самоповага та самопрезентація особистості. Соціальне та асоціальне мислення особистості. Соціальні переконання та судження. Поняття соціальної установки. Формування установок. Функції установок. Соціальні стереотипи: види та умови виникнення. Соціальні упередження та забобони.

Соціально-психологічні аспекти соціалізації особистості. Проблема соціалізації індивіда. Етапи та стадії соціалізації. Соціально-психологічні механізми соціалізації особистості. Асоціалізація, десоціалізація та ресоціалізація особистості. Позиція особистості. Життєва позиція як інтегральний критерій соціалізації особистості.

Соціально-рольова поведінка особистості. Соціальна диференціація. Показники соціальної диференціації. Особистість у структурі групових відносин. Авторитет. Престиж. Статус особистості як показник її становища у групі. Поняття соціальної ролі особистості. Рольова диференціація та рольова проблема. Два аспекти рольової поведінки особистості.

Розділ 2. Психологія спілкування.

Проблема спілкування в соціальній психології. Поняття спілкування в соціальній психології. Види спілкування. Інтернет-спілкування. Структура спілкування. Комунікативна сторона спілкування. Поняття соціальної перцепції. Поняття про взаємодію. Спілкування та діяльність. Поняття способів впливу. Зараження та паніка. Навіювання та наслідування.

Соціальні та міжособистісні відносини в соціальній психології. Поняття соціальні відносини. Структура соціальних відносин. Явище атракції. Закономірності виникнення симпатії та антипатії.

Психологія соціальних ситуацій Поняття соціально-психологічної ситуації. Класифікація соціально-психологічних ситуацій. Поняття соціальної напруженості. Характеристика та типи екстремальної ситуації. Соціальні форми поведінки та способи адаптації в екстремальній ситуації.

Розділ 3. Соціальна психологія великих і малих груп.

Проблема групи в соціальній психології. Поняття групи. Класифікація груп. Звичаї, обряди, традиції як специфічні регулятори соціальної поведінки.

Психологічні характеристики великих соціальних груп. Поняття великої соціальної групи. Класифікація великих соціальних груп. Структура психології великих груп. Особливості групової поведінки у сучасному урбаністичному середовищі. Експерименти С. Мільграма. Психологічні особливості класів. Проблема стихійних рухів в соціальній психології. Масові спільноти та їх характерні ознаки. Психологічні особливості етнічної спільноти. Етнопсихологічні константи українців.

Психологія малих соціальних груп. Історія досліджень малої соціальної групи. Школа групової динаміки К. Левіна. Визначення групи. Розмір малої групи. Структура групи. Класифікація малих соціальних груп. Структура відносин у малій соціальній групі. Владні відносини у малій групі. Динамічні процеси в малій групі

Поняття про групову динаміку. Утворення та розвиток малої групи. Механізми групової динаміки. Соціально-психологічні ефекти малої групи. Психологічна природа групових норм. Вплив меншості на групу. Проблема групової згуртованості. Проблема міжособистісної сумісності. Поняття лідерства та керівництва. Теорії походження лідерства та керівництва.

Індивідуальні та групові рішення. Аналіз якості групових рішень. Групові деформації. Групова дискусія та її форми. Теоретичні підходи до дослідження міжгрупових відносин. Феномени міжгрупових відносин. Соціальна дискримінація. Способи розв'язання міжгрупових конфліктів.

Основні напрями досліджень у галузі прикладної соціальної психології. Політична психологія. Психологія мас-медіа. Психологія управління. Психологія сім'ї та сімейна психотерапія. Соціально-психологічна служба освіти. Психологія торгівлі та бізнесу. Психологія реклами. Застосування модульних тестів у соціально-психологічних дослідженнях. Характеристика основних методів соціально-психологічної діагностики.

**Перелік питань фахового вступного випробування
із соціальної психології
спеціальність: 053 «Психологія»**

1. Соціальна психологія як наука. Взаємодія між людьми та її психологічне відображення як основа предмету соціальної психології.
2. Предмет соціальної психології.
3. Соціальна психологія та інші галузі психологічних знань (загальна, вікова, педагогічна, юридична психологія тощо). Соціальна психологія та соціологія.
4. Основні завдання соціальної психології у сучасному суспільстві. Роль соціальної психології у професійній діяльності психолога.
5. Загальна характеристика методів соціальної психології. Роль діагностичних методів у соціальній психології. Особливості застосування консультативних та корекційних методів у соціальній психології.

6. Історія розвитку соціально-психологічної теорії. Зародження соціально-психологічної думки в античній філософії. «Соціоцентрична традиція» Платона. Погляди Аристотеля на людину як соціальну істоту.
7. Соціально-психологічні погляди в епоху Відродження та Просвітництва.
8. Концепція «психології народів» М. Лацаруса, Г. Штейнталя, В. Вундта.
9. Концептуальна побудова «психології мас» у працях Г. Тарда, Г. Лебона, С. Сігеле.
10. Виникнення та становлення соціальної психології як науки.
11. Концепція нормативного порядку.
12. Класична та неокласична теорії організації. Теорія організації та управління Ф. Тейлора. Неокласична концепція організацій (теорія людських відносин) Е. Мейо.
13. Хотторнські експерименти. Поняття «первинна група» Ч. Кулі.
14. Експериментальний етап у розвитку соціальної психології. Експериментальні дослідження Ф. Олпорт, В. Меде. «Теорія поля» К. Левіна.
15. Основні теоретичні парадигми сучасної західної соціальної психології. Психоаналітична, когнітивна, біхевіористська, гуманістична соціально-психологічні теорії. Інтераціоналізм.
16. Розвиток соціальної психології у Радянському Союзі і в Україні.
17. Психологічний підхід П. Блонського, К. Корнілова. Соціально-психологічні погляди В. Бехтерева.
18. Дослідження проблем колективу та психологічного впливу А. Макаренком.
19. Розвиток соціальної психології у працях Б. Парігіна, Є. Кузьміна, К. Платонова, В. Казміренка, Я. Коломінського та ін.
20. Поняття особистості. Співвідношення категорій «особистість», «індивід» та «індивідуальність».
21. Соціально-психологічна структура особистості. Структура особистості: загальнолюдське, соціально-специфічне та індивідуально-неповторне в особистості.
22. Соціалізації особистості: поняття, інститути та механізми. Формування самосвідомості в процесі соціалізації.
23. Використання соціально-психологічних знань про особистість у професійній діяльності психолога.
24. Соціальні установки особистості. Поняття установки у загальній та соціальній психології.
25. Історія вивчення проблеми соціальної установки особистості (аттюдоду). Механізми соціальної регуляції поведінки особистості. Ціннісні орієнтації, спрямованість, позиції особистості.
26. Структура аттюдоду. Емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти соціальних установок.
27. Ієрархічна структура соціальної установки за концепцією В. О. Ядова.
28. Функції аттюдодів і регуляція соціальної поведінки особистості. Ефект Лап'єра.

29. Чинники, що впливають на формування соціальних установок. Закон змін соціальних установок (їх формування, закріплення, трансформації). Мотиви соціальної поведінки.
30. Поняття девіантної поведінки. Відмінність девіантної поведінки від аномальної та делінквентної.
31. Концепції девіантної поведінки: біогенетичні, соціологізаторські, «соціальної дезорганізації», «соціальної аномії», «множинних факторів».
32. Деформація соціальних відносин як джерело девіантної поведінки. Види девіантної поведінки.
33. Соціально-психологічні особливості особистості з девіантною поведінкою. Типологія особистості з девіантною поведінкою.
34. Психологічна сутність та структура спілкування. Розвиток спілкування в онтогенезі. Спілкування як форма вияву активності особистості.
35. Спілкування як обмін інформацією, як комунікативний процес.
36. Вербальна комунікація. Значення комунікативних властивостей людської мови. Проблема тезаурусу.
37. Поняття та характеристика невербальних засобів спілкування. Паралінгвістичні та екстралінгвістичні системи знаків. Просторово-часова система організації комунікативного процесу. Бар'єри спілкування.
38. Інтерактивна сторона спілкування: спілкування як обмін діями, як взаємодія. Компоненти процесу взаємодії. Види взаємодії.
39. Перцептивна сторона спілкування: спілкування як взаєморозуміння та взаємопізнання людей. Роль міжособистісного сприйняття в процесі спілкування.
40. Функції, психологічні механізми, ефекти соціальної перцепції.
41. Психологічні засоби впливу в процесі спілкування (переконання, зараження, навіювання, наслідування та ін.).
42. Конфлікт як соціально-психологічний феномен. Поняття конфлікту.
43. Характеристика основних різновидів конфліктів: внутрішньоособистісних, міжособистісних, особистісно-групових, міжгрупових.
44. Соціально-психологічна структура конфліктів. Визначення предмету конфлікту, умов його перебігу, образів конфліктних ситуацій, можливих дій учасників конфлікту, результатів конфліктних дій.
45. Динаміка конфлікту: латентна, демонстративна, батальна та завершальна фази.
46. Стратегії поведінки в конфліктній ситуації.
47. Загальний зміст управління конфліктом: прогнозування, запобігання, стимулювання, регулювання та вирішення.
48. Діагностика конфліктів. Методики психокорекції та психотерапії конфліктів.
49. Методи підтримки співробітництва в конфлікті: згода, практична емпатія, збереження репутації, взаємодоповнення, виключення соціальної дискримінації.

50. Поняття малої групи в соціальній психології. Соціально-психологічне дослідження малих груп: соціологічний напрямок (Е. Мейо), школа «групової динаміки» (К. Левін), соціометричний напрямок (Дж. Морено).
51. Класифікація малих груп: первинні та вторинні. Формальні та неформальні групи, групи членства та референтні групи. Структура малих соціальних груп. Мікрогрупи. Значення різних типів малих груп для детермінації поведінки особистості.
52. Динамічні процеси в малій групі. Проблема розвитку та динаміки малої групи.
53. Поняття та процеси групової динаміки. Механізми групової динаміки: розв'язання внутрішньогрупових суперечностей, «ідіосинкразичний» кредит, психологічний обмін.
54. Двовимірні та одновимірні моделі розвитку малої групи. Групові цілі. Залежність функціонування групи від розуміння (нерозуміння) цілі. Індивідуальні та групові рішення. Групові деформації.
55. Нормативна поведінка в групі. Поняття про групові норми. Експерименти М. Шеріфа. Експерименти С. Аша. Феномен «групового тиску».
56. Функції групових норм. Стійкість індивіда до дії нормативного впливу. Лонгітюдне дослідження Т. Ньюкома.
57. Конформізм та конформність. Фактори, що впливають на конформну поведінку. Типи конформної поведінки: внутрішнє й зовнішнє підпорядкування.
58. Рівні конформної поведінки: підпорядкування, ідентифікація та інтерналізація.
59. Наслідки відхилень індивіда від групових норм. Нонконформізм. Уніформізм. Вплив меншості на групу. Концепція референтних груп особистості.
60. Групові структури. Соціометрична структура. Соціометричний статус особистості в групі.
61. Проблема групової згуртованості. Індекс згуртованості групи.
62. Комунікативна структура малої групи. Позиції центральні та периферичні. Дослідження ефективності діяльності групи залежно від центральності структури.
63. Лідерство і керівництво в малих групах. Відмінності між функціями лідера та керівника.
64. Основні психологічні концепції лідерства («теорія рис», ситуаційна теорія лідерства, синтетична теорія лідерства).
65. Експериментальне дослідження стилю лідерства в школі «групової динаміки» К. Левіна.
66. Характеристика авторитарного, демократичного та ліберального стилів лідерства та керівництва.
67. Поняття, ознаки, види соціальних організацій. Колектив як різновид соціальної організації.
68. Психологічна структура колективу. Характеристика основних соціально-психологічних явищ, спрямованих на інтеграцію колективу.

69. Соціально-психологічні явища, які призводять до диференціації колективів.
70. Соціально-психологічний клімат колективу.
71. Методологічні основи психологічного вивчення великих соціальних груп. Класифікація соціально-психологічних спільнот. Поняття та психологічні ознаки великих соціальних груп.
72. Структура великої соціальної групи. Психічний склад великої соціальної групи.
73. Соціальний характер. Соціальні звичаї, традиції, спосіб життя. Психологія суспільної думки.
74. Поняття масової поведінки. Основні різновиди масової стихійної поведінки.
75. Історія становлення проблеми масової активності в зарубіжній та вітчизняній науці. Поняття масової поведінки в теоріях Г. Лебона, Г. Тарда, С. Сігеле, З. Фрейда, Е. Фромма, В. Райха, В. Франкла, С. Московічі.
76. Методи дослідження масової активності.
77. Чинники, що детермінують виникнення масової стихійної поведінки. Психологічні чинники, що визначають суспільну небезпеку масовидної поведінки.
78. Чинники, що визначають формування натовпу.
79. Типологія натовпу та соціально-психологічні особливості окремих
2. його різновидів.
80. Сутність агресивного натовпу, закономірності його функціонування.
81. Склад агресивного натовпу та основні етапи його формування.
3. Психологічна характеристика учасників натовпу.
82. Психологія чуток. Інформаційні й експресивні характеристики чуток.
83. Психологічна характеристика окремих прикладних напрямів соціальної психології (психологія сім'ї, психологія моди та реклами, психологія іміджу, психологія девіантної поведінки, етнопсихологія, політична психологія, екстремальна психологія та ін.).
84. Прикладна соціальна психологія як соціальна діяльність.
85. Відмінність понять «прикладна соціальна психологія», «соціальна робота», «соціальна допомога», «соціально-психологічна допомога».
86. Предмет, структура та завдання прикладної соціальної психології.
87. Напрями розвитку прикладної соціальної психології. Організаційні структури соціально-психологічних служб в Україні та за кордоном.
88. Організація соціально-психологічної діагностики: програмне забезпечення, організація та процедура проведення.
89. Поняття, сутність та структура соціально-психологічного впливу.
90. Процедури, прийоми та техніки соціально-психологічного впливу. Використання методів саморегуляції та самопрограмування (аутотренінгу, трансцендентальної медитації, терапії руху тощо) з метою мобілізації та вдосконалення індивідуально-психологічних властивостей людини.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

Білет складається з трьох завдань у формі теоретичних питань. Відповіді абітурієнтів оцінюються за 200-бальною шкалою за кожне з завдань. Загальна оцінка дорівнює середній арифметичній оцінок за відповіді на всі завдання білету. Мінімальний середній бал підсумкової оцінки, що дозволяє брати участь у конкурсі – 100 балів.

Кількісні показники	Критерії оцінювання відповіді вступника
200-170 балів	Абітурієнт має системні, повні, міцні знання в обсязі та в межах вимог навчальної програми, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати та застосовувати теорію при вирішенні нестандартних завдань, робити правильні висновки, приймати рішення. Має сформовані міцні практичні навички. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно добирати та користуватися джерелами інформації
169-130 балів	Абітурієнт вільно володіє основними теоретичними знаннями, понятійним апаратом, відповідь характеризується достатнім рівнем компетентності. Знання абітурієнта є достатніми, він виявляє здатність встановлювати найсуттєвіші зв'язки між явищами, фактами, робити висновки та узагальнення, застосовувати вивчений матеріал. Для вирішення нестандартних завдань уміє самостійно аналізувати та застосовувати основні положення теорії із несуттєвими неточностями та робить правильні висновки
129-100 балів	Уміє застосовувати знання для виконання завдань за зразком, зміст обмежено необхідним програмним мінімумом, базовими положеннями.. Часткове володіння змістом програми. Зазнає труднощів у використанні теоретичного матеріалу при вирішенні нестандартних завдань, уміє робити окремі висновки. Відповіді на питання логічні, аргументовані, але носять репродуктивний характер і мають неточності.
99-0 балів	Теоретичний зміст програми засвоєний фрагментарно. Абітурієнт виявляє поверхові знання. Більшість передбачених програмою питань розкрити не може, рівень знань побутовий, життєвий. Наводить аргументи і приклади тільки з власного досвіду

Література

1. Бэрн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.
2. Гришина Н. В. Психология конфликта. – СПб.: Питер, 2005. – 464с.
3. Дейл Карнегі Як завойовувати друзів та впливати на людей. – Харків: Промінь, 2001. – 560 с.
4. Джелалі В. О. Психологія вирішення конфліктів: Навчальний посібник. – Харків-Київ: Р. И. Ф., 2006. – 320 с.
5. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 456 с.
6. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
7. Конфліктологія: Підручник / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін. – Харків: Право, 2002. – 256 с.
8. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. – Минск: Харвест, 2004. – 688 с.
9. Левчук Л. Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. – К.: Либідь, 2002. – 255 с.
10. Ликсон Ч. Конфликт. – СПб.: Питер Паблишинг, 1997. – 160 с.
11. Ложкин Г. В., Повякель Н. И. Практическая психология конфликта: Учебное пособие. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
12. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з дисципліни “Основи психології та педагогіки” / Уклад. Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, Т. В. Первушина. – Вінниця: ВНТУ, 2006. – 56 с.
13. Москаленко В. В. Соціальна психологія: Підручник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.
14. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 574 с.
15. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. – К.: Либідь, 2006. – 560 с.
16. Осіпова А. А. Манипуляції в общении и их нейтрализация: умей сказать “нет!”. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 220 с.
17. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 632 с.
18. Пиз А. Язык телодвижений: Как читать мысли других по их жестам. – СПб.: Изд. дом Рутенберг, 2000 – 272 с.
19. Прикладная конфликтология: Хрестоматия / Сост. К. В. Сельченко. – Минск: Харвест, 1999. – 624 с.
20. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
21. Русинка І. І. Психологія: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 367 с.
22. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 335 с.
23. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: Навчальний посібник. – К.: Наукова думка, 2000. – 192 с.
24. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: Навчальний посібник. – К.: ВД “Професіонал”, 2004. – 304 с.
25. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 182 с.
26. Шостром Э. Анти-Карнеги. – Минск: Попурри, 1996. – 398 с.